

STUDIE/STUDIES

Erich Kulka – zapomenutý orální historik

Michal Louč

Abstrakt

Studie mapuje život a dílo přeživšího holokaustu, spisovatele a (orálního) historika Ericha Kulky. Stručně představuje Kulkovy životní osudy, přičemž podrobněji se zaměřuje na jeho vyšetřování Státní bezpečností pro podezření ze špionáže v šedesátých letech a dehonestáční kampaň, které byl Kulka vystaven během svého života v exilu v Izraeli. Dalším tématem je Kulkův výzkum zapojení Židů do protinacistického odboje. Přiblíženy budou pohnutky, které jej k tomuto tématu přivedly, zvolené metody a ohlas, který takto vzniklé publikace vyvolaly. Z hlediska Kulkovy metodologie považují za stěžejní zjištění, že jeho výzkum lze považovat za orálněhistorický a že v uvedené době patřil mezi významné podporovatele orální historie v Izraeli Kulkův školitel historik Jehuda Bauer.

Abstract

This study traces the life and work of Holocaust survivor, writer, and (oral) historian Erich Kulka. It briefly presents Kulka's life story, focusing in detail on his investigation by the State security for suspected espionage in the 1960s and the propaganda campaigns Kulka was subjected to during his life in Israeli exile. Another topic is Kulka's research on Jewish involvement in the anti-Nazi resistance. The motives that led him to this topic, the methods he chose, and the response that the resulting publications generated will be presented. In terms of Kulka's methodology, I consider it pivotal to note that his research can be considered oral history and that Kulka's supervisor, historian Yehuda Bauer, was among the major promoters of oral history in Israel at the time.

Klíčová slova: Orální historie; druhá světová válka; židovský protinacistický odboj.

Key words: Oral history; Second World War; Jewish anti-fascist resistance.

„Každý totalitní režim má učené pomocníky. Bez nich by nešlo tak dlouho lhat. Jsou jich mraky, je to přesíla, ale k prolomení lži někdy stačí pár hlasů, někdy i jeden člověk, který má odvahu, trpělivost a najde dost síly. Pokud jde o historickou reflexi židovské účasti v bojích československé exilové armády, byl takovým člověkem bezesporu historik Erich Kulka.“¹

Pro život a dílo spisovatele a historika Ericha Kulky byla určující jeho zkušenost přeživšího holocaustu. Svou první knihu o koncentračních táborech Kulka publikoval již rok po skončení druhé světové války a k tomuto tématu se v dalších letech opakovaně vracel. Tato studie se však zaměřuje především na pozdější období Kulkova života. Po svém odchodu do izraelského exilu v roce 1968 totiž uskutečnil výzkum zapojení Židů do bojů druhé světové války, právem označovaný jako „*naprosto průkopnický*“.² Reagoval tak na antisemitismus komunistické diktatury, zamlčování vysokého podílu Židů mezi československými oběťmi druhé světové války a rozsahu jejich zapojení do druhého odboje. Výstupy Kulkova bádání mohly být v Československu publikovány teprve po sametové revoluci. Kulka v nich korigoval řadu mýtů a nastínil i mnohá nepříjemná témata. V souvislosti s jeho výzkumem se často připomíná, že pramenná nouze jej donutila k využití vzpomínek pamětníků. Nedostatečná pozornost však byla dosud věnována tomu, že Kulka postupoval v souladu s metodologií orální historie. Stalo se tak v době, kdy orální historie ještě nebyla tak rozšířená, ale v Izraeli již měla i své specializované pracoviště na Hebrejské univerzitě a význam vzpomínek pamětníků obhajoval i Kulkův školitel Jehuda Bauer, který měl na jeho práci velký vliv. Zároveň Kulka naplňoval něco, co je pro orální historii tak typické, tedy dával hlas umlčované menšině a vracel ji do historie. Proto se domnívám, že Kulkovo dílo by mělo být chápáno jako součást naší orálněhistorické tradice.

Spisovatel Erich Kulka

Erich Kulka se narodil 18. února 1911 ve Vsetíně jako Erich Schön. Jméno Kulka převzal až po druhé světové válce od své druhé manželky Olgy Kulkové (rozené Machačkové) na počest své první manželky a její sestřenice Elly Deutelbaumové (rozené Kulkové), které byly oběťmi holocaustu. Ellyinina syna Otto Dov Kulku (rozeného Deutelbauma) považoval Erich Kulka za svého syna.³

Do vypuknutí války Kulka pracoval v dřevařském průmyslu. Roku 1939 se zapojil do odbojové činnosti, mimo jiné do převádění vojáků, kteří se v zahraničí

¹ PĚKNÝ, Tomáš. Osmnáct vzpomínek na válku, *Roš chodeš*, roč. 70, č.3, 2008, s. 13.

² MÜCKE, Pavel. Rámce paměti druhé světové války v českých zemích: Vzpomínkové práce vojáků druhého čs. zahraničního odboje. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 182.

³ Spletité rodinné zázemí Ericha Kulky, včetně sporů o otcovství Otto Deutelbauma-Kulky, popsala historička Anna Hájková. Viz HÁJKOVÁ, Anna. Izraelský historik Otto Dov Kulka vypráví osvětlimský příběh o české rodině, která nikdy neexistovala, *Literární archiv*, sv. 47, 2015, s. 89–99.

chtěli zapojit do boje. V červnu 1939 byl zatčen gestapem a uvězněn ve Vsetíně a Brně na Špilberku. Po propuštění se oženil s Elly Deutelbaumovou. Po druhém zatčení v roce 1940 byl Kulka vězněn v Kounicových kolejích v Brně a následně prošel koncentračními tábory Dachau, Sachsenhausen, Neuengamme a Osvětim-Březinka. V Osvětimi v letech 1942–1945 pracoval jako zámečnický a přitom se věnoval tajnému sběru informací o provozu tábora. Život svůj a svého syna nakonec zachránil útekem z evakuačního transportu v Ostravě v lednu 1945.⁴ Ve válce přišel o rodiče, manželku s dcerou⁵, sestry a desítky příbuzných.⁶

Po válce se Erich Kulka odstěhoval do Prahy. Pracoval v podniku Ligna, později zastával vedoucí funkci v Ústřední radě družstev a od roku 1956 byl vedoucím oddělení v Odbytové a hospodářské základně hlavního města Prahy. Přitom se etabloval jako publicista a historik věnující se tématům holokaustu a československých Židů. Patřil mezi nejaktivnější členy Československého svazu protifašistických bojovníků, což ještě čeká na podrobnější historické zhodnocení. Byl pozorovatelem i svědkem v mezinárodních soudních procesech s válečnými zločinci (např. v šedesátých letech v Osvětimském procesu ve Frankfurtu nad Mohanem), vystupoval na debatách, účastnil se vzpomínkových a dokumentárních soutěží Svazu protifašistických bojovníků a jeho články mimo jiné vycházely v časopisu *Hlas revoluce*. Krátké bylo jeho stranické angažmá. Po válce se stal členem KSČ, ale roku 1946 ze strany vystoupil, neboť „*pociťoval ve straně antisemitismus*“.⁷ Později se vrátil, ale roku 1951 byl při prověrce vyškrtnut.⁸

Na své první knize o holokaustu Kulka začal pracovat ještě před koncem války, během ukrývání ve vesnici Liptál poblíž Vsetína. Knihu dokončil společně se spoluvězněm Otou Krausem.⁹ V prvním vydání byl ještě uveden jako Erich Schön. Jejich svědectví vyšlo nejprve jako regionální publikace s názvem *My mrtví žalujeme!* a krátce nato roku 1946 v rozšířeném vydání s názvem *Továrna na smrt*. Dle Kulky šlo o „*první dokumentární, do mnoha jazyků překládanou*

⁴ HÁJKOVÁ, Anna. Izraelský historik Otto Dov Kulka vypráví osvětimský příběh o české rodině, která nikdy neexistovala. *Literární archiv*, sv. 47, 2015, s. 94.

⁵ Ella Kulková otěhotněla v Osvětimi, v koncentračním táboře Stutthof se jí v roce 1944 narodila dcera, ale byla ihned usmrcena vězeňskou zdravotní sestrou. HÁJKOVÁ, Anna. Izraelský historik Otto Dov Kulka vypráví osvětimský příběh o české rodině, která nikdy neexistovala. *Literární archiv*, sv. 47, 2015, s. 93.

⁶ Dr. Erich Kulka (18. 2. 1911 – 12. 7. 1995), *Roš chodeš*, roč. 57, č. 8, 1995, s. 3.

⁷ ABS, f. Historický fond (dále jen H), arch. č. H-665, KULKA Erich – souhrnná zpráva o jeho činnosti ve spojení se členy izraelského vyslanectví v Praze, 2. 2. 1963, s. 2.

⁸ ABS, f. H, arch. č. H-665, Vyhodnocení, 22. 8. 1959, s. 1.

⁹ Ota Kraus (1909–2001) byl zatčen v dubnu 1940 za rozšiřování časopisu *V boj*. Z Pankrácké věznice byl odeslán do Terezína a poté prošel několika koncentračními tábory. S Erichem Kulkou v Osvětimi vytvořili malou zámečnickou dílnu, která jim umožnila přežít a zapojit se do podzemního hnutí. Po válce se stal spisovatelem a novinářem. S Erichem Kulkou spolupracoval mimo jiné na knihách *Továrna na smrt* a *Noc a mlha*.

knihu o pekle vyhlazovacího tábora Osvětím.¹⁰ Jiné prameny hovoří o vůbec první v Československu vydané publikaci s tematikou holokaustu.¹¹ Kniha je komplexním pohledem na fungování Osvětimi-Březinky vytvořeným nejen na základě osobní zkušenosti, ale i dalších tehdy dostupných podkladů, dokumentů či osobních svědectví. Ve své době byla velmi úspěšná. Dočkala se sedmi vydání¹² a řady překladů do světových jazyků.¹³ Poslední české vydání je však již z roku 1964. Kulkovo dílo přestalo být vydáváno po jeho odchodu do exilu roku 1968 a ani po roce 1989 se situace nezměnila, tentokrát kvůli neshodám, zda *Továrnu na smrt* vydat v podobě z roku 1946, nebo připravit kritické vydání.¹⁴

V dalších letech Erich Kulka v psaní pokračoval, byť si stále zachovával běžné zaměstnání. Připomenout můžeme alespoň některé z knižních titulů. Kniha *Noc a mlha* (1958, opět s Otou Krausem) zkoumá ekonomii druhoválečné genocidy, reportáže *Frankfurtský proces* (1964) a *Soudcové, žalobci a obhájci* (1966) pojednávají o frankfurtském procesu s osvětimskými zločinci, novela *Útěk z tábora smrti* (1966) popisuje útěk Vítězslava Lederera z tzv. rodinného tábora v Osvětimi a *Únos ze San Fernanda* (1968; s Věrou Trochtovou) přibližuje dopadení a soudní proces s Adolfem Eichmannem.¹⁵

Dramatický zlom v Kulkově životě přinesla invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa, neboť 24. srpna 1968 vycestoval do Rakouska.¹⁶ K rozhodnutí odejít do exilu měla výrazně přispět jeho obava před uvězněním. Dne 28. dubna 1960 totiž byl na Kulku II. správou Hlavní správy Státní bezpečnosti založen pozorovací svazek (akce KRKAVEC).¹⁷ Kulka byl podezříván ze špionáže ve prospěch Izraele, a to kvůli svým kontaktům s diplomaty izraelského zastupitelského úřadu v Praze.¹⁸ Značná pozornost přitom byla věnována i jeho spolupráci s izraelským památníkem Jad Vašem či s aktivistou Simonem Wiesenthalem¹⁹, neboť jim

¹⁰ KULKA, Erich. Takzvaný „antisionismus“ made in Czechoslovakia, *Právo lidu* (smz.), roč. 91 (11), č. 4, 1988, s. 8.

¹¹ SŮVA, Vladimír. Erich Kulka: Židé v československém vojsku na Západě, *Knihy 92*, roč. 2, č. 40, 1992, s. 17.

¹² Nová vydání po roce 1948 se ovšem neobešla bez cenzury, například v případě doprovodných textů, kdy byly vyřazeny doprovodná řeč či citát Edvarda Beneše a naopak připojeny jiné, dobově poplatné texty. Více viz HOLÝ, Jiří. *Židé a šoa v české a slovenské literatuře po druhé světové válce*. In: HOLÝ, Jiří (ed.): *Šoa v české literatuře a kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011, s. 23.

¹³ (red). Kalendárium, s. 20.

¹⁴ PETRÁČEK, Zbyněk. *Továrna na smrt ve světové premiéře*, *Lidové noviny*, 18. 2. 2011, s. 14.

¹⁵ (red). Kalendárium, s. 20.

¹⁶ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), kartotéka k fondu Správa pasů a víz, karta Hlášení, 11. 8. 1971.

¹⁷ ABS, f. H, arch. č. H-665, Závěrečná zpráva na ukončení pozorovacího svazku č. 13610 akce KRKAVEC, 25. 3. 1968, s. 1.

¹⁸ ABS, f. H, arch. č. H-665/2, Vytěžení archiv. svazků 597651 MV a V-13863 MV, červen 1976, s. 2.

¹⁹ Wiesenthalem založené Židovské dokumentační středisko (Zentrum für jüdische historische

poskytoval kopie dokumentů s tematikou holokaustu.²⁰ Dokumenty pocházely z různých archivů, přičemž opakovaně je ve svazku jmenován archiv Studijní ústav Ministerstva vnitra (A-SÚ MV) ve Sněmovní ulici. Dokumenty poskytoval i pracovníkům izraelského zastupitelského úřadu a zprostředkovaně probíhala výměna i s jeho synem Ottou Kulkou, žijícím v Izraeli. Erich Kulka to však považoval za běžnou součást své badatelské činnosti. Spis obsahuje jeho vyjádření, že tak nečinil proto, aby poškozoval Československo, že pouze používal archivní dokumenty a se synem je vyměňoval za jiné, aby jako spisovatel svým dílem „*vy-světlil temné období okupace*“.²¹ Naopak bezpečnostní složky jeho činnost sledovaly s velkým podezřením a pozorovací svazek byl na něj veden plných osm let.

Na případ bylo nasazeno devět tajných spolupracovníků a další prostředky.²² S Kulkou bylo vedeno i několik pohovorů.²³ Informace o něm byly zjišťovány i u Svazu protifašistických bojovníků. Některé Kulkou předávané archivní materiály pracovníci bezpečnosti získali od zaměstnance izraelského zastupitelského úřadu a zároveň tajného spolupracovníka 2. správy MV Štěpána Szobela (SOVA, reg. č. 5541). Jejich analýza prokázala, že měly historickou hodnotu, ale neobsahovaly státní tajemství.²⁴ Přesto jejich předávání vadilo, neboť oficiální žádost Izraele z roku 1957 o souhlas s fotografováním dokumentů s židovskou tematikou byla zamítnuta (mimo jiné na to upozorňuje rukopisná poznámka připojená k agenturnímu záznamu).²⁵ Z toho důvodu byl Kulkovi v roce 1964 znemožněn přístup k archivním materiálům v A-SÚ MV.²⁶

V dubnu 1968 byl obsáhlý pozorovací svazek uložen s odůvodněním, že „*nebyly získány poznatky o provádění protistátní činnosti*“.²⁷ Nicméně některé v něm obsažené informace, spojované s Kulkovým životem za války, byly v sedmdesátých a osmdesátých letech využity k jeho diskreditaci.²⁸

Dokumentation) působilo v Linci do roku 1954. Roku 1961 ve Vídni založil středisko Dokumentationszentrum des Bundes Jüdischer Verfolgter des Naziregimes.

²⁰ ABS, f. H, arch. č. H-665/2, Vytěžení archiv. svazků 597651 MV a V-13863 MV, červen 1976, s. 5.

²¹ ABS, f. H, arch. č. H-665, Závěrečná zpráva na ukončení pozorovacího svazku č. 13610 akce KRKAVEC, 25. 3. 1968, s. 6.

²² Kromě Štěpána Szobela (SOVA, reg. č. 5541), lze identifikovat například významného představitele židovské obce Rudolfa Iltise (LEO, reg. č. 485). ABS, f. H, arch. č. H-665/2, Vytěžení archiv. svazků 597651 MV a V-13863 MV, červen 1976, s. 10.

²³ ABS, f. H, arch. č. H-665, Záznam o pohovoru s Ericchem KULKOU, 14. 2. 1961; Záznam o pohovoru s Ericchem KULKOU, 14. 3. 1961.

²⁴ ABS, f. H, arch. č. H-665/2, Vytěžení archiv. svazků 597651 MV a V-13863 MV, červen 1976, s. 10.

²⁵ ABS, f. H, arch. č. H-665, Agenturní záznam č. 175. K osobě RAVEH a KULKA Erich, 19. 2. 1960, S. 2.

²⁶ ABS, f. H, arch. č. H-665, Akce „KRKAVEC“ – plán agenturně operativního zpracování, 4. květen 1964, s. 3.

²⁷ ABS, arch. č. H-665/2, Vytěžení archiv. svazků 597651 MV a V-13863 MV, červen 1976, s. 10.

²⁸ ABS, f. H, arch. č. H-665/2, Vytěžení archiv. svazků 597651 MV a V-13863 MV, červen 1976,

Po vycestování z Československa Erich Kulka nějaký čas pracoval v Rakousku pro Simona Wiesenthala a poté se usadil v Izraeli. V historické práci pokračoval v Institutu současného Židovstva (Institute of Contemporary Jewry) na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě.²⁹ Obrovské úsilí věnoval výzkumu účasti československých Židů v bojích druhé světové války, ale aktivní byl i v dalších oblastech. Působil ve Sdružení československých imigrantů, založil Světové sdružení přeživších Osvětmi a s Lili Kopeckou založili časopis *The Voice of Auschwitz Survivors*.³⁰ Od roku 1970 byl spolupracovníkem Rádia Svobodná Evropa,³¹ publikoval také v exilovém tisku. Například v článku „»Arisace« mrtvých Židů“, který v roce 1971 otiskl exilový časopis *Svědectví*, Kulka tvrdě kritizoval počestění židovských obětí Osvětmi v tamní nové československé národní expozici i zásahy do původní expozice z roku 1960.³²

Kulkovy exilové aktivity neunikly pozornosti československých bezpečnostních orgánů a v letech 1978–1989 na něj byl veden svazek reg. č. 15755, krycí jméno Pila (1978–1987 v kategorii Prověřovaná osoba, později v kategorii Signální). Navíc se v sedmdesátých a osmdesátých letech stal cílem pomlouvačných kampaní. V roce 1971 časopis *Tribuna* otiskl článek Jiřího Bohatky „Sionisté proti straně a socialismu“, obsahující pasáž lživě líčící Ericha Kulku jako spolupracovníka gestapa a pracovníka protizidovského referátu ve Vsetíně.³³ Jak uvádí historička Kateřina Čapková: „Na začátku sedmdesátých let židovskou populaci v Československu tvrdě zasáhla agresivní komunistická kampaň, která sionismus spojovala s fašismem a kolonialismem“.³⁴ Událost tedy zapadala do doby, kdy se situace židovské menšiny v Československu rychle zhoršovala. Sám Kulka dával tuto pomlouvačnou kampaň do souvislosti s publikací zmíněného článku „»Arisace« mrtvých Židů“.³⁵

V roce 1986 však tuto lež bez dalšího ověřování zopakovala kniha Josefa Šebesty *V zemi zaslíbené?*³⁶ Erich Kulka zažaloval autora knihy Josefa Šebestu,

s. 7–8; H-665, KULKA, Erich – souhrnná zpráva o jeho činnosti ve spojení se členy izraelského velvyslanectví v Praze, 2. února 1963, s. 1.

²⁹ BRABEC, Jiří a kol. *Slovník zakázaných autorů 1948–1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 262.

³⁰ (red). *Kalendárium*, s. 20.

³¹ BRABEC, Jiří a kol. *Slovník zakázaných autorů 1948–1980*, s. 262.

³² KULKA Erich. „Arisace“ mrtvých Židů, *Svědectví* (Paříž), roč. 11, č. 47, 1971, s. 190.

³³ BOHATKA, Jiří. Sionisté proti straně a socialismu, *Tribuna*, roč. 4, č. 21, 1972, s. 20.

³⁴ ČAPKOVÁ, Kateřina. Periferie a centrum: Židé v českých zemích od roku 1945 do současnosti. In: ČAPKOVÁ, Kateřina – HILLEJ, Kieval J. (eds.). *Židé v českých zemích: Společná cesta dějinami*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2022, s. 334.

³⁵ KULKA, Erich. Takzvaný „antisionismus“ made in Czechoslovakia, *Právo lidu* (smz.), roč. 91 (11), č. 4, 1988, s. 8.

³⁶ ŠEBESTA, Josef. *V zemi zaslíbené?* Praha: Melantrich, 1986, s. 230.

odpovědnou editorku Moniku Kaslovou a nakladatelství Melantrich.³⁷ Jeho právním zástupcem byl Josef Danisz.³⁸ Na přípravě žaloby se podílel i historik a chartista Pavel Bergmann.³⁹ V reakci na snahu Ericha Kulky o očistění své pověsti proti němu byla spuštěna dehonestační kampaň v tisku, opakující lži o jeho údajné kolaboraci. K tomuto opatření kpt. JUDr. Vladimír Grnáč poznamenal: „*Cieľom opatrení bolo zaistiť dostatečné množstvo procesne právnych dôkazov ku súdnému jednaniu voči Erichu KULKOVI a zároveň týchto dôkazov využiť v masovokomunikačných prostriedkoch k diskreditácii KULKY a tým i oslabiť váhu jeho tvrdení. Agentúrne operatívnou cestou bolo docieľené neustanovenie KULKY do Mezinárodného osviečimského výboru, čím značne klesla jeho hodnovernosť v celosvetovom merítku.*“⁴⁰ Do kampaně se zapojil Svazem protifašistických bojovníků vydávaný *Hlas revoluce*, *Rudé právo*, *Tribuna*, bratislavská *Pravda* a ostravská *Nová svoboda*.⁴¹ Erich Kulka tak byl donucen podat další žaloby.⁴²

O soudním procesu podrobně informoval samizdatový tisk, zvláště *Informace o Chartě 77*.⁴³ Josef Šebesta přiznal, že informace převzal ze zmíněného článku Jiřího Bohatky, aniž by je jakkoliv ověřoval.⁴⁴ Bohatka přitom byl identifikován jako pseudonym již nežijícího pracovníka ministerstva vnitra.⁴⁵ Ukázalo se, že Kulko bylo obvinění z kolaborace bylo vykonstruováno jen na základě zmínky v písemné výpovědi komisaře gestapa Karla Dietricha z roku 1946: „*Jeden úředník mi také hlásil, že se jistý žid Schön ze Vsetína, kterého neznám, nabídl jako*

³⁷ DANISZ, Josef. Prohlášení, *Střední Evropa* (smz.), č. 9, 1987, s. 169–177.

³⁸ Josef Danisz byl od roku 1980 členem Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Po sametové revoluci byl z organizace vyloučen kvůli spolupráci se Státní bezpečností. Viz ŠPONDROVÁ, Pavla. *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných*. Bakalářská práce obhájená na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2004, s. 27–28.

³⁹ ABS. f. Svazková agenda, sign. KR-833308 MV, Dopis sionisty Ericha Kulky z Izraele Pavlu BERMANNOVI z Prahy – informace, s. 1.

⁴⁰ ABS, f. AKR, inv. j. 1870, sign. Výkaz preventivních opatření 2. oddělení 5. odboru – jmenný seznam osob a akcí 1987–1989, Akcia PILA reg. č. 15755, signální svazek, 10. 1. 1989.

⁴¹ (ivo). Co chce bývalý konfident vsetínského gestapa? *Nová svoboda*, 14. 6. 1988, s. 3; (ivo). Cítí se dotčen... *Hlas revoluce*, roč. 41, č. 28, 1988, s. 2; Želanie vydávajú za skutočnosť, *Pravda*, 15. 10. 1988; (RP). Soud na dálku, *Rudé právo*, 17. 12. 1988, příl. Halá sobota, s. 3.

⁴² Erich Kulka versus Melantrich a spol., *Informace o Chartě 77* (smz.), roč. 11, č. 21, 1988, s. 19.

⁴³ Případ Ericha Kulky pokračuje. *Informace o Chartě 77*, roč. 11, č. 1, 1988, s. 17; Soudní jednání ve věci Erich Kulka versus Melantrich. *Informace o Chartě 77*, roč. 11, č. 5, 1988, s. 16; Erich Kulka versus Melantrich a spol. *Informace o Chartě 77*, roč. 11, č. 11, 1988, s. 19–20; Erich Kulka se domáhá práva, *Informace o Chartě 77* (smz.), roč. 11, č. 16, 1988, s. 19–20; Erich Kulka versus Melantrich a spol. *Informace o Chartě 77*, roč. 11, č. 21, 1988, s. 19; Soudní spory o tiskovou opravu. *Informace o Chartě 77* (smz.), roč. 12, č. 18, 1989, s. 16; VOHRYZEK, Josef. Vztek a bída věrných. *Sport*, roč. 1, č. 1, 1989, s. 30–32.

⁴⁴ VOHRYZEK, Josef. Vztek a bída věrných. *Sport*, roč. 1, č. 1, 1989, s. 30.

⁴⁵ Tamtéž, s. 31.

důvěrník.⁴⁶ Pomineme-li otázku autentičnosti a pravdivosti oné výpovědi, neobsahovala žádné informace umožňující ztotožnění onoho Schöna s osobou Ericha Kulky-Schöna. Opomíjeným faktem je, že dehonestáční kampaň využívala podklady shromážděné v šedesátých letech v akci KRKAVEC. Dietrichova výpověď byla zmiňována již v roce 1963, přičemž už tehdy se totožnost onoho Schöna nepodařilo prověřit a spojit s Erichem Kulkou.⁴⁷ Nijak to však nebránilo ve využití těchto informací k jeho diskreditaci. Erich Kulka soudní spor vyhrál ještě před pádem komunistické diktatury. Nepravomocný rozsudek z 25. září 1989 přikázal Josefu Šebestovi a nakladatelství Melantrich zveřejnit omluvu v deníku *Svobodné slovo*,⁴⁸ která vyšla již ve svobodných časech.⁴⁹

Po obnovení demokracie se Erich Kulka velmi aktivně zapojil do činnosti židovské náboženské obce v Česku, nadále se věnoval dějinám Židů i rozvoji izraelsko-českých vztahů.⁵⁰ Byl členem Mezinárodní rady památníku Jad Vašem a čestným předsedou Mezinárodní rady Židů z Československa (*International Council of Jews from Czechoslovakia*).⁵¹ Na sklonku života rovněž založil nadaci, která oceňuje historické práce studentů Hebrejské univerzity. Zemřel v Jeruzalémě roku 1995. V roce 2005 mu byl odhalen pomník v Muzeu ghetta v Památníku Tereziín. Jeho rozsáhlý archiv je uložen v památníku Jad Vašem.⁵²

Orální historik Erich Kulka

Po odchodu do exilu v roce 1968 se Erich Kulka dlouhodobě věnoval dokumentaci podílu Židů na bojích československé armády za druhé světové války. Předznamenal tak téma, ke kterému se dodnes vrací další generace výzkumníků.⁵³ Nápad na tento projekt vznikl ještě v Československu. Dle novináře a historika Jiřího Kovtuna byl reakcí na to, že antisemitismus diktatury komunistické strany se projevoval i zamlčováním vysokého podílu Židů na válečných obětech i míře je-

⁴⁶ Erich Kulka se domáhá práva, s. 20.

⁴⁷ ABS, f. H, arch. č. H-665, Akce „KRKAVEC“ – plán agenturně operativního rozpracování, 8. února 1964, s. 1.

⁴⁸ Soudní spory o tiskovou opravu, s. 16.

⁴⁹ (red). Omluva Erichu Kulkovi, *Svobodné slovo*, 30. 1. 1990, s. 5.

⁵⁰ (red). Kalendárium, s. 20.

⁵¹ Dr. Erich Kulka (18. 2. 1911 – 12. 7. 1995), *Roš chodeš*, roč. 57, č. 8, 1995, s. 3.

⁵² The Erich Kulka Collection: Testimonies and Documentation regarding the struggle of the Jews of Czechoslovakia against the Nazis, 1941-1975. [Online] Dostupné z URL: <<https://portal.ehri-project.eu/units/il-002798-4019648?dclid=eng>> [cit. 2021-03-07].

⁵³ K tématu zapojení Židů do odboje a národnostního složení Československé armády viz ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.). *Židé v boji a odboji: Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Praha: Historický ústav, 2007; *Bojovali na všech frontách*. Praha: Magen, 2011; MARŠÁLEK, Zdenko. „Česká“ nebo „československá“ armáda?: *Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945*. Praha: Academia, 2017.

jich zapojení do odboje.⁵⁴ Předmětem silné politizace a ideologického zkreslování byla obecně i historie československých jednotek v Sovětském svazu.⁵⁵ Erich Kulka později v této souvislosti uváděl, že rozšířením svého zájmu o židovské utrpení (šoa) o studium židovské statečnosti v boji (gvura) reagoval na výzvu Ferdinanda Peroutky o potřebě poznání židovského podílu na ozbrojeném boji.⁵⁶ Peroutka v prosinci 1945 v článku „Tak tedy zase?“ reagoval na protižidovské bouře na Slovensku a tehdejší „zvláštní výmluvu pro antisemitské náлады“, že „židé prý se nezúčastnili v dostatečném počtu slovenského povstání“.⁵⁷ Poukázal jak na to, že po deportaci židů do koncentračních táborů, nezbylo mnoho těch, kteří se mohli do odboje zapojit, takže při zkoumání židovské účasti v odboji je třeba se zabývat nejen jedním konkrétním místem, ale celým zahraničním vojskem: „Co pak řekneme, jestliže snad zjistíme, že v západní naší armádě byla v některých chvílích polovina židů, že v slavném našem ruském prvním pluku bylo židů dokonce nad polovinu? Jestliže si židé jednou vymohou zjištění své procentuálně účasti v odboji, nebudou se věru muset hanbit.“⁵⁸

Svůj pohled Kulka rozvedl v článku „The Importance of Documenting the Role of Jews in the Czechoslovak Anti-Nazi Resistance“ z roku 1992. Poukázal v něm na nepřiznávání pravdy o židovském odboji a židovských obětech holocaustu komunistickými historiky a diskriminaci Židů ve Svazu protifašistických bojovníků. Uvedl přitom své odhady počtu a vysokého zastoupení židovských vojáků na východní i západní frontě, přičemž upozornil i na některé případy latentního antisemitismu. Například příslušník československých perutí Britského královského letectva Ervín Kovač byl navzdory svému nesouhlasu veden jako Čech. Jiným příkladem byla výměna Davidových hvězd za křesťanské kříže na hrobech židovských vojáků padlých na východní frontě.⁵⁹ Šířeji Kulka refletoval latentní antisemitismus komunistické diktatury například v exilovém *Právu lidu*.⁶⁰

Nález Peroutkova článku, který Kulku tak ovlivnil, však předcházela jiná zlomová událost. Na konci padesátých let vznikala československá národní expozice pro muzeum v bývalém koncentračním táboře Osvětim. Ideový návrh

⁵⁴ J. K. [= KOVTUN, Jiří]. Erich Kulka, Židé v československé Svobodově armádě, *Svědectví* (Paříž), roč. 16, č. 61, 1980, s. 116–117.

⁵⁵ NĚMEC, Petr. Nové práce k historii československých Židů ve 20. století, *Český časopis historický*, roč. 90, č. 4, 1992, s. 592.

⁵⁶ SŮVA, Vladimír. Erich Kulka: Židé v československém vojsku na Západě, s. 17.

⁵⁷ PEROUTKA, Ferdinand. Tak tedy zase?, *Svobodné noviny* 2. 12. 1945, s. [1].

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ KULKA, Erich. The Importance of Documenting the Role of Jews in the Czechoslovak Anti-Nazi Resistance, *Review of the Society for the History of Czechoslovak Jews*, č. 5, 1992, s. 65–67.

⁶⁰ KULKA, Erich. Takzvaný „antisionismus“ made in Czechoslovakia, *Právo lidu* (smz.), roč. 91 (11), č. 4, 1988, s. 8–9.

a scénář připravovala šestičlenná komise složená z bývalých osvětimských vězňů, vedená Erichem Kulkou a Otou Krausem. Rozhodla se přitom využít nálezu originálních deportačních listin obsahujících jména více než sedmdesát tisíc Židů deportovaných z ghetta Terezín do Osvětimi. Kulka později vzpomínal: „*Pevně jsme s tím počítali. Výtvarník naší skupiny scénáristů navrhoval vystavit deportační listiny ve formě ‚Deseti knih smrti‘ v umělecky provedené kožené vazbě. Měl to být unikát, žádná z ostatních národních expozic v Osvětimi takový dokument neměla.*“⁶¹ Tuto ideu však svým posudkem fakticky zablokoval předseda Svazu protifašistických bojovníků Jan Vodička. Doslova uvedl: „*Úkolem naší expozice je ukázat ohavnost nacistických zločinů. Nemáme však zájem při vši úctě k památce padlých obětí nacismu na glorifikaci skupin, které trpně, bez odporu byly vehnány do plynových komor...*“⁶² Nakonec dalo ministerstvo souhlas umístit v expozici jen zlomek pěti tisíc jmen spojených s likvidací osvětimského rodinného tábora terezínských.⁶³

Tento spor nám z perspektivy Svazu protifašistických bojovníků zprostředkovává i záznam z roku 1965 uložený ve svazku z akce KRKAVEC. Vznikl na základě návštěvy u vedoucího zvláštních úkolů Ústředního výboru Svazu protifašistických bojovníků Jaroslava Volejníka: „*KULKA spolu s KRAUSEM předložili scénář, kde nebyly respektovány základní politické směrnice tak, jak je o tom hovořeno. Celou expozici chtěli převrátit na židovskou otázku. (...) KULKA s KRAUSEM nebyli již k tomu dále připuštěni, když se poznalo, že nerespektují uváděné politické směrnice.*“⁶⁴

Erich Kulka později vzpomínal, že proti zásahu předsedy Vodičky protestovali a informovali i další bývalé osvětimské vězně: „*Byli pobouřeni a rozhořčeni a žádali, aby záležitost byla projednána na členské schůzi SPB v Praze. (...) Po dlouhém průběhu schůze, které se účastnilo na dvě stě bývalých vězňů, jsem byl obviněn předsednictvem SPB z pobuřování a tři roky jsem nemohl publikovat.*“⁶⁵ V devadesátých letech Kulka vzpomínal: „*Tenhle moment se mnou zatřásl. A řekl jsem si, že to nenechám jen tak. Je na to třeba dát odpověď. A pádnou.*“⁶⁶ Tou odpovědí se mělo stát podání nevyvratitelných důkazů o odbojové činnosti Židů. Začal rozmlouvat s žijícími pamětníky a prohledávat archiv, což mu bylo znemožněno. Později vzpomínal, že přístup do archivů mu byl zakázán na pokyn

⁶¹ Rozhovor se spisovatelem Erichem Kulkou, *Magazín (Curych)*, roč. 8, č. 5–6, 1979, s. 14.

⁶² KULKA Erich. „*Arisace*“ mrtvých Židů, s. 190.

⁶³ Tamtéž; KULKA, Erich. Takzvaný „antisionismus“ made in Czechoslovakia, *Právo lidu (smz.)*, roč. 91 (11), č. 4, 1988, s. 8.

⁶⁴ ABS, f. H, arch. č. H-665, KULKA Erich – záznam o provedeném šetření na ÚV-SPB a výpis z jeho tamních osobních spisů, 2. dubna 1965, s. 1.

⁶⁵ Rozhovor se spisovatelem Erichem Kulkou, *Magazín (Curych)*, roč. 8, č. 5–6, 1979, s. 15.

⁶⁶ ŠTUKA, Ivo. *Nenechám to jen tak, Signál*, roč. 26, č. 42, 1992, s. 19.

historika Václava Krále.⁶⁷ Zároveň, jak již bylo uvedeno výše, bezpečnostní složky Kulku po celá šedesátá léta podezřívaly ze špionáže pro Izrael a přinejmenším v případě archivu A-SÚ MV mu byl, jak již bylo řečeno výše, přístup v roce 1964 zapovězen, aby nemohl tamní materiály předávat.⁶⁸

Spor o podobu československé národní expozice v Osvětimi nebyl první událostí svého druhu, ale spíše jedním z mnoha projevů problematického vztahu většinové společnosti k židovské menšině a připomínce osudů jejích příslušníků za druhé světové války. Obvinění, že Židé byli jen „stádem ovcí“, které se dalo bez odporu vehnat do záhuby, se opakovalo již od konce války. Dle historika Petera Hallamy byli Židé po válce kolektivně prezentováni jako pasivní oběti, vyloučení z vyprávění o válce, diskriminováni ve svazech pronásledovaných a v sociální péči.⁶⁹ V hierarchii pronásledovaných představovali antifašisty druhé kategorie. Proti „pasivním obětem“ a „válečným poškozcům“ se přitom obzvláště vymezoval právě Janem Vodičkou vedený Svaz protifašistických bojovníků, který byl i významným poválečným aktérem propagandy a politiky paměti. Jeho pojetí zašlo tak daleko, že za odbojáře považoval pouze osoby loajální komunistickému Československu.⁷⁰

Naopak židovská komunita na zkreslený obraz, který o ní existoval ve veřejném prostoru, už v prvních letech po válce reagovala silným připomínáním přítomnosti Židů v zahraničních armádách a odboji obecně.⁷¹ Přesto byl židovský podíl na odboji v Československu dlouhodobě bagatelizován.⁷² Jak v roce 1947 napsal právník, novinář a překladatel Rudolf Iltis: „*Mlčí se zarytě o jejich zásluhách na dobytí vítězství.*“⁷³ Platilo tedy, že jakkoliv byl protinacistický odboj oslavován, Židé byli z jeho řad vyčleňováni a následně nesmyslně obviňováni z pasivity. Erich Kulka tak v šedesátých letech vstoupil do dalšího kola zápasu, který v Československu probíhal už od konce druhé světové války a zároveň jeho výzkum v nejlepším duchu orální historie dával hlas umlčovaným.

Svůj projekt *Czechoslovak Jewry's Resistance against the Germans during the Second World War* Erich Kulka zpracovával v letech 1969–1976 na Hebrejské univerzitě, pod vedením historika Jehudy Bauera, který rovněž pocházel

⁶⁷ SÚVA, Vladimír. Erich Kulka: Židé v československém vojsku na Západě, s. 17.

⁶⁸ ABS, f. H, arch. č. H-665, Akce „KRKAVEC“ – plán agenturně operativního zpracování, 4. května 1964, s. 3.

⁶⁹ HALLAMA, Peter. *Národní hrdinové – židovské oběti: Holokaust v české kulturní paměti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 119.

⁷⁰ Tamtéž, s. 124.

⁷¹ Tamtéž, s. 138.

⁷² Tamtéž, s. 138.

⁷³ Dr. Iltis [= Iltis, Rudolf]. O židovských bojovnicích, *Věstník* 9, č. 10, 1947, s. 136; cit. dle HALLAMA, Peter. *Národní hrdinové – židovské oběti*, s. 139.

z Československa. První fáze výzkumu byla zakončena vytvořením sbírky rozhovorů uložené roku 1976 v památníku Jad Vašem⁷⁴ a dále hebrejským vydáním původně česky psané publikace o Židech v československé Svobodově armádě v roce 1977.⁷⁵ Na toto téma Kulka vydal i několik dílčích studií.⁷⁶ Navázal tak na již existující tradici využití orální historie v oblasti vojenské historie, která například ve Spojených státech amerických sahá do období druhé světové války.⁷⁷

Kulkova v řadě ohledů průkopnická práce mohla být vydána pouze v zahraničí. Ve zkrácené verzi ji ovšem zpřístupnilo i exilové nakladatelství Sixty-Eight Publishers manželů Škvoreckých. Publikace obsahuje jakousi úvodní poznámku „Proč jsme se rozhodli vydat tuto knihu“, která důležitosti zkoumání tohoto tématu dokládá článkem Ferdinanda Peroutky „Tak tedy zase?“ s dovětkem, že „pravdu, po které zesnulý Ferdinand Peroutka volal před 34 lety, předkládáme nyní našim čtenářům, abychom se tak pokusili splnit jeho odkaz.“⁷⁸ Jak uvedl Jiří Kovtun v recenzi exilového vydání knihy: „Čeští a slovenští čtenáři budou knihu číst se smíšenými pocity, mezi nimiž bude málo místa pro pocit uspokojení nad mírou objektivitu, s jakou se dosud v české a slovenské literatuře pojednávalo o tématu druhé světové války. Ti z čtenářů, kteří si dočasně nebo trvale přivlastnili historické nazírání pouónorového režimu, budou knihu číst s oprávněným pocitem studu.“⁷⁹ O tom, že Kulkova práce nebyla neznámá ani v samotném Československu, svědčí přinejmenším dva ohlasy, které se objevily v samizdatových *Historických studiích* – první reflektuje s tříletým zpožděním exilovou verzi,⁸⁰ druhá přehledová glosa vyšla deset let od prvního vydání Kulkovy knihy v Izraeli.⁸¹ Autor článku „Židovský příspěvek k československému boji za svobodu“ sice konstatuje, že Kulkova kniha je spíše publicistickou prací,

⁷⁴ Yad Vashem. Fond O.59. Testimonies and Documents about the Participation of Czechoslovak Jewry in the War against Nazi-Germany Collection.

⁷⁵ KULKA, Erich. *Ha-Yehudim bizva Svoboda biVrit ha-Moazot*. Tel Aviv : Moreshet, 1977.

⁷⁶ Například Kulkova stať o Židech v československé armádě za druhé světové války vyšla roku 1984 jako součást III. svazku díla *The Jews of Czechoslovakia*, které vydávala Společnost pro dějiny československých Židů v USA. KULKA, Erich. Jews in the Czechoslovak Armed Forces Abroad During World War II. In: DAGAN, Avigdor – HIRSCHLER, Gertrude – WEINER, Lewis (eds.). *The Jews of Czechoslovakia: Historical Studies and Surveys. Volume III*. New York : Society for the History of Czechoslovak Jews, 1984, s. 331–348. Jiným příkladem je studie zveřejněná v exilovém Svědectví. KULKA Erich. Židé a ti druzí: Počátky čs. odboje 1939 v Polsku, *Svědectví* (Paříž), roč. 11, č. 43, 1972, s. 429–450.

⁷⁷ LOFGREN, Stephen J. The Status of Oral History in the Army: Expanding a Tradition, *The Oral History Review*, roč. 30, č. 2, 2003, s. 82.

⁷⁸ KULKA, Erich. *Židé v československé Svobodově armádě*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1979, s. 10.

⁷⁹ J. K. [= KOVTUN, Jiří]. Erich Kulka, *Židé v československé Svobodově armádě*, s. 116–117.

⁸⁰ D. P. Židovský příspěvek k československému boji za svobodu, *Historické a sociologické studie* (smz.), roč. 5, sv. 9, 1982, s. 180–182.

⁸¹ O židech ve Svobodově vojsku, *Historický sborník* (smz.), roč. 10, sv. 21, 1987, s. 213–214.

přesto otevírá mnoho opomíjených, či přímo tabuizovaných témat: „*Kniha Ericha Kulky, byť její pohled byl jakkoliv jednostranný, pomáhá čtenáři nahlédnout do ‚zákulisí‘ daného historického objektu, poukazuje na fakta, o nichž se u nás až dosud mlčelo anebo byla líčena naprosto zkresleně. Jestliže sama Kulkova kniha není vědecko-historickou studií na žádoucí úrovni, může alespoň dobře posloužit těm historikům, kteří mají v úmyslu věnovat se zmíněné problematice bez propagandistické ideologie a mýtů.*“⁸² Anglický překlad publikace byl vydán v roce 1987.⁸³

Zatímco Spertus College of Judaica v Chicagu roku 1989 udělili Erichu Kulovi čestný doktorát,⁸⁴ v Československu patřil na sklonku osmdesátých let stále mezi zapovězené autory.⁸⁵ Zmíněná Kulkova kniha mohla doma vyjít až po změně režimu. Nakladatelství Naše vojsko roku 1990 vydalo rozšířenou a doplněnou verzi knihy *Židé v československé Svobodově armádě*.⁸⁶ Například *Studentské listy* otiskly na úryvky z kapitol „V sovětských táborech nucených prací“, „Židé v boji o Sokolovo“ a dále o československé vojenské pomoci poskytované Izraeli na počátku jeho existence.⁸⁷

Vydání knihy v Československu přesto „*doprovázely nemalé obtíže a dokonce projevy nesouhlasu*“.⁸⁸ Dobový tisk hovoří o silné nátlakové skupině, která proti vydání knihy protestovala nejen v nakladatelství, ale i u ministra obrany a Svazu protifašistických bojovníků.⁸⁹ Toho se dotkl i recenzent Jan Stříbrný v *Literárních novinách*: „*Je nesporné, že v knize jsou údaje a závěry, které působí polemicky až provokativně zvláště pro přímé účastníky, a lze čekat, že se stanou předmětem diskuse. Adekvátní odpovědí však nemohla být snaha některých bývalých příslušníků čs. jednotky v SSSR z vedení Českého svazu bojovníků za svobodu zabránit ‚osvědčeným způsobem‘ vydání této publikace, tj. zpochybňujícím příspěvem politickým a vojenským představitelům. Také Historický ústav Čs. armády – Památník odboje – byl nucen ve svém dobrozdání zdůraznit, že ani při určitých výhradách nelze v demokratických podmínkách uplatňovat takový*

⁸² D. P. Židovský příspěvek k československému boji za svobodu, *Historické a sociologické studie* (smz.), roč. 5, sv. 9, 1982, s. 182.

⁸³ KULKA, Erich. *Jews in Svoboda's army in the Soviet Union: Czechoslovak Jewry's fight against the Nazis during World War Two*. Lanham – Jerusalem: Institution of Contemporary Jewry – University Press of America, 1987.

⁸⁴ Blahopřejeme: Erich Kulka..., *Právo lidu*, roč. 92 (12), č. 3, 1989, s. 11.

⁸⁵ Autoři, kteří jsou v Československu i nadále zakázáni, *Obsah* (smz.), č. 3, 1989, s. 133.

⁸⁶ KULKA, Erich. *Židé v československé Svobodově armádě*. Praha: Naše vojsko, 1990.

⁸⁷ KULKA, Erich. *Židé v československé Svobodově armádě*, *Studentské listy*, roč. 1, č. 20, 1990, s. 8; *Židé v československé Svobodově armádě*, *Studentské listy*, roč. 1, č. 21, 1990, s. 8; *Židé v československé Svobodově armádě*, *Studentské listy*, roč. 1, č. 22, 1990, s. 8.

⁸⁸ GEBHART, Jan. O Židech ve Svobodově armádě, *Historie a vojenství*, roč. 40, č. 6, 1991, s. 165.

⁸⁹ KRAUSOVÁ, Marie. Vybojovaná kniha, *Hlas revoluce*, roč. 6, č. 12, 1991, s. 24.

*styl kritiky. Skutečnou odpovědí by měla být pouze věcně vedená veřejná diskuse, případně polemika a ještě lépe vlastní úsilí přispět k plnému poznání složitého vývoje a poměrů v čs. vojsku v SSSR.*⁹⁰

V rozhovoru pro noviny *Obrana lidu* Erich Kulka připustil, že chvílemi „už měl nutkání rukopis z nakladatelství stáhnout a nechat to všechno běžet...“⁹¹ Některé detaily jsou rozhodně zajímavé. Kulku nejvíce ohromila skutečnost, že mezi nejfanatičtější odpůrce jeho knihy patřili sami Židé. Předpokládal, že k tomu měli různé důvody (že jim tématem „vypálil rybník“) a zmínil i jednoho svého silného odpůrce, který se obával, že kniha „vyvolá antisemitismus“. Kulka rovněž reagoval na kritiku, že psal o něčem, co nezažil: „*Panebože, ale právě proto, že jsem to nezažil, tak jsem si dal tu práci a vyzpovídal stovky svědků! (...)* Historik se přece nemůže uzavírat před žádnými fakty, natož pak před svědecktím pamětníků, které historii až neuvěřitelně oživuje. Nu a pamětníci přirozeně stárnou, opouštějí nás... Zůstávají suché dokumenty, které jen těžko vystihují atmosféru, pravé motivy a pohnutky lidí; najednou jsou tyto oficiální materiály poněkud zavádějící.“⁹² Domnívám se, že v tomto vyjádření rezonuje i vliv Kulka mentora Jehudy Bauera.

V nových demokratických poměrech tak již nebylo možné bránit vydání polemické a demytizující knihy pomocí zákulisních kroků. Překvapivých pohledů přitom obsahovala celou řadu, od významu židovských vojáků a sporů mezi různými frakcemi v rámci jednotky, přes šokující popis osudů židovských uprchlíků v SSSR před příchodem do československé jednotky (pracovní tábory, zajatecké tábory, GULAG), po kritiku velitelských schopností Ludvíka Svobody a bojových vystoupení zejména v bitvě o Sokolovo a v karpatsko-dukelské operaci.⁹³ V roce 1992 byla vydána ještě navazující publikace *Židé v československém vojsku na Západě*.⁹⁴ Zde již měl autor přístup k československým archivním fondům. Přestože po formální stránce šlo knize leccos vytknout, i v tomto případě autor dle dobové recenze „*zbavuje sledované téma mnoha tabu a otevírá prostor pro objektivní poznání*“.⁹⁵ Uvedené se vztahovalo k tématům, jako byly konflikty plynoucí z odlišných cílů různých aktérů (osvobození Československa, boj o židovskou domovinu v Palestině), antisemitismus v československém vojsku, demoralizace způsobené ústupem z poražené Francie, či obtížných začátků vojska ve Velké Británii.⁹⁶

⁹⁰ STRÍBRNÝ, Jan. Židé ve Svobodově armádě, *Literární noviny*, roč. 2, č. 32, 1991, s. 5.

⁹¹ KULKA, Erich. Krach šíleného obvinění: Proč je nutné vyslovovat i sebekrutější pravdu (rozmlouval Jan Gazdík), *Obrana lidu*, roč. 50, č. 6, 1991, s. 6.

⁹² Tamtéž.

⁹³ STRÍBRNÝ, Jan. Židé ve Svobodově armádě, s. 5.

⁹⁴ KULKA, Erich. *Židé v československém vojsku na západě*. Praha: Naše vojsko, 1992.

⁹⁵ STRÍBRNÝ, Jan. Židé v československém vojsku na Západě, *Lidové noviny*, 8. 4. 1993, s. 7.

⁹⁶ Tamtéž.

Kulkův výzkum zapojení Židů do odboje

Nemožnost využít při svém bádání československých archivů Ericha Kulku přivedla k práci s pamětníky. Svá metodologická východiska však v žádné z mnou prostudovaných publikací podrobněji nepopsal. Kulka se ve svých publikacích zaměřoval na fakta, která využil pro sepsání historických pojednání. Z dnešního pohledu tak v jeho práci postrádáme větší zohlednění úskalí spočívajících v subjektivitě vyprávění pamětníků a nedokonalosti lidské paměti. Jak však upozornil Jan Gebhart, hlubší analýzu a kritiku použitých svědectví, ale i dalších údajů, zřejmě nepodstoupil právě kvůli nedostatku archivních pramenů.⁹⁷ Že si byl problému vědom, naznačuje předmluva k českému vydání knihy *Židé v československé Svobodově armádě: „Mnohé sporné otázky, jako např. paradoxní fenomén projevu antisemitismu v bojovém útvaru, jehož raison d'être byl boj za osvobození rodné země z nadvlády rasistického režimu německé třetí říše, nebo hodnocení velitelských a strategických schopností jednotlivých osobností, jsou podmíněny do značné míry subjektivními postřehy a výpověďmi přímých účastníků. V tom je třeba vidět hodnotu i problematiku tohoto příspěvku k poznávání československého ozbrojeného odboje.“*⁹⁸

Nepodařilo se mi ani nalézt nějakou přehledovou studii o vývoji izraelské orální historie. Avšak vzpomínky historičky Dalii Ofer, která na Hebrejské univerzitě studovala v podobné době jako Kulka, naznačují, že tam nepochybně našel inspirativní prostředí. Budování orálně-historické sbírky na Hebrejské univerzitě začalo roku 1959, přičemž mezi prvními se mu věnovali historici Jehuda Bauer, Dov Levin a Haim Avni.⁹⁹ Na konci šedesátých let bylo na univerzitě spuštěno množství orálně-historických projektů s tematikou holokaustu a soudobých dějin Židů.¹⁰⁰ Kulkův výzkum začal roku 1969. Podle vzpomínek Dalii Ofer právě Jehuda Bauer, Kulkův vedoucí, na počátku sedmdesátých let „obhajoval využití ústních svědectví a jejich zvláštní význam pro pochopení dějin Židů během holocaustu“.¹⁰¹ Ve stejném duchu Bauer vedl i své studenty: „Když jsem studovala, Bauer často říkal, že badatel o holocaustu by si měl jednou týdně přečíst nebo vyslechnout svědectví nějakého přeživšího. Bylo to v době, kdy

⁹⁷ GEBHART, Jan. O Židech ve Svobodově armádě, s. 166.

⁹⁸ KULKA, Erich. *Židé v československé Svobodově armádě*, s. 10.

⁹⁹ V současnosti sbírku tvoří více než 20 000 rozhovorů ve 20 jazycích. The Oral History Division (OHD) The Avraham Harman Institute of Contemporary Jewry The Hebrew University of Jerusalem. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.daat-hamakom.com/projects/the-oral-history-division-ohd-digitization-of-interviews/>> [cit. 2022-11-014].

¹⁰⁰ OFER, Dalia. Reflections on an Academic Path: The Inspiration of a Teacher and Mentor, *The Journal of Holocaust Research*, roč. 36, č. 1, 2022, s. 9.

¹⁰¹ „In the early 1970 s, Yehuda Bauer defended the use of oral testimonies and their special importance for understanding the history of the Jews during the Holocaust,“ přeložil Michal Louč. OFER, Dalia. Reflections on an Academic Path, s. 10.

*historikové oscilovali mezi ambivalencí a odmítáním svědeckví přeživších.*¹⁰² Na kritiku subjektivity pramenů už tehdy Bauer reagoval důrazem na kritický přístup, který je ostatně nutný i při práci s písemnými prameny.¹⁰³ To platí dodnes. Právě Bauer měl podle všeho velký vliv na způsob sběru a zpracování rozhovorů v Kulkově výzkumu.

Během svého výzkumu Kulka vytipoval přibližně 900 bývalých československých vojáků. Zhruba 300 z nich kontaktoval a s více než stovkou vedl rozhovor. Jeho narátoři byli roztroušeni po celém světě: v Austrálii, Francii, Izraeli, Kanadě, Německu, Rakousku, Švýcarsku, USA a Velké Británii.¹⁰⁴ Vzniklý archivní fond tak obsahuje přibližně 2000 stran prepisů a další materiály (osobní dokumenty, vyznamenání, fotografie aj.).¹⁰⁵ Většina rozhovorů byla vedena česky, menší část německy a výjimečně anglicky. Zaznamenány byly příběhy vojáků se zkušenostmi ze všech možných bojišť a kampaní, ať už se jednalo o příslušníky československých pozemních jednotek na západní i východní frontě, příslušníky Britského královského letectva, sovětské partizánské skupiny, francouzské Cizinecké legie či účastníky Slovenského národního povstání.¹⁰⁶ Rozhovory mimo jiné obsahují informace o rodinách pamětníků, jejich židovských komunitách, nacistické perzekuci, přechodech hranic, výsleších prováděných příslušníky NKVD, podmínkách v maďarských pracovních táborech a v sovětských pracovních táborech GULAG, vzniku a bojových operacích československých jednotek a antisemitismu v nich panujících.¹⁰⁷

Osobně jsem měl možnost prostudovat složky čtyř Kulkových pamětníků, jejichž vzpomínky mne zajímaly v souvislosti se zatčením příslušníka Svobodovy jednotky Karla Goliatha-Gorovského, který byl následně až do poloviny padesátých let držen v sovětských táborech GULAG.¹⁰⁸ Jedná se o narátory Karla Fantu (Kurt Furcht),¹⁰⁹ Josefa Goldu, Hanuše Jelínka/Jellínka (Michael

¹⁰² „When I was his student, Bauer often said that a researcher of the Holocaust should read or listen to a testimony of a survivor once every week. This was at a time when historians' view of survivor testimonies oscillated between ambivalence and dismissal,” přeložil Michal Louč. OFER, Dalia. Reflections on an Academic Path, s. 9.

¹⁰³ OFER, Dalia. Reflections on an Academic Path, s. 10.

¹⁰⁴ KULKA, Erich. Collection of Testimonies and Documents on the Participation of Czechoslovak Jews in the War against the Nazi-Germany (Record Group 0–59). Jerusalem, Yad Vashem Central Archives 1976, s. 5.

¹⁰⁵ Ahavat Israel – Pocta Izraeli, s. 35.

¹⁰⁶ KULKA, Erich. Collection of Testimonies and Documents..., s. 6.

¹⁰⁷ KULKA, Erich. Collection of Testimonies and Documents..., s. 6.

¹⁰⁸ K osudům Karla Goliatha-Gorovského viz DVOŘÁK, Jan – FORMÁNEK, Jaroslav – HRADILEK, Adam. *Čechoslováci v Gulagu II.: Příběhy krajanů popravených či vězněných v Sovětském svazu*. Praha: Česká televize – Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, s. 168–185.

¹⁰⁹ Rozhovoru s Karlem Fantou z roku 1969 byla přítomna i jeho manželka Malvína Friedmannová-Fantová, sama významná příslušnice Svobodovy armády. V letech 1970–1971 s ní Kulka nahrál samostatný rozhovor. V celé sbírce rozhovorů jsou ženy ve výrazné menšině.

Jellinek) a Maxe Kriegela (Max Král). Památník Jad Vašem jsem v této souvislosti oslovil již před několika lety a složky čtyř pamětníků mi byly zaslány na datovém médiu.

Složka každého narátora obvykle obsahuje jeden až dva Kulkou vedené rozhovory, které byly zaznamenány na magnetofonový pásek, přepsány a ve spolupráci s narátory autorizovány (v případě Maxe Kriegela pod podmínkou anonymizace). Přepisy rozhovorů obsahují ručně psané opravy a doplňky. Součástí složek je i Kulkova korespondence s narátory, včetně oslovovacího dopisu, okruhů otázek, případně další dodatečné otázky sestavené na základě prvního rozhovoru a další literatury. Součástí složek jsou i další od narátorů získané materiály.

Některé rozhovory jsou přímo přepisem dialogu. V případě Karla Fanty je připojen i záznam o rozhovoru (první rozhovor trval šest hodin a nepřekvapivě byl narátor v poslední třetině již unavený a snažil se rozhovor ukončit¹¹⁰), karta pamětníka, jmenný a místní rejstřík a extrakt nejdůležitějších pasáží rozhovoru, po stranách doplněný o klíčová slova pro lepší orientaci čtenáře a opatřený ručně psanými poznámkami a dovětkem: „*Prověřeno a upraveno po osobním pohovoru s Karlem Fantou, v Naharya, dne 16./3. 1970 E. Kulka.*“¹¹¹

Fantova složka je zajímavá i proto, že to byl pilotní rozhovor, který Erich Kulka v rámci projektu dokončil. Vedoucímu Jehudovi Bauerovi jej zaslal ke kontrole s poznámkou, že ho zpracoval dle zasláných směrnic a závěrem: „*Prosím o případné připomínky a zásadní souhlas, zda mohu takovým způsobem u dalších zpracovávání svědectví pokračovat.*“¹¹² Později zpracované rozhovory s ostatními třemi respondenty ale obsahují méně doprovodných materiálů, například chybí záznamy o vedení rozhovoru. V případě Josefa Golda a Maxe Kriegela složka neobsahuje přepis rozhovoru, ale na jeho základě zpracovaný příběh.

Na narátory Karla Fantu a Hanuše Jelínka se Erich Kulka obracel i v dalších záležitostech. Například v červenci 1971 informoval Karla Fantu, že dokončil několik kapitol knihy a sebral 54 svědectví, ale potřeboval by lektory a konzultanty, neboť mu mnoho věcí není jasných a zároveň potřebuje prověřit a doplnit svou kartotéku několika set příslušníků Svobodovy armády.¹¹³ Ostatně dotaz na případné další pamětníky byl součástí každého rozhovoru a dřívější narátoři mohli pomoci s jejich oslovováním. V únoru 1971 tak Kulka žádal Hanuše Jelínka o doporučení pro důležitého narátora Bertha Kiena, který mu díky tomu rozhovor skutečně poskytl.¹¹⁴

¹¹⁰ Yad Vashem. O.59-18 – FANTA. List of estimation, 5. 7. 1969.

¹¹¹ Yad Vashem. O.59-18 – FANTA. Extrakt z ústního svědectví Karla FANTY (magnetofonový pásek c. 1526, z 25. 7. 1969), s. 14.

¹¹² Yad Vashem. O.59-18 – FANTA. Milý Jehudo, 22. 3. 1970.

¹¹³ Yad Vashem. O.59-18 – FANTA. Vážený, milí přítelé, 13. 7. 1971.

¹¹⁴ Yad Vashem. O.59-39 – JELLINEK. Vážený pane doktore Jellinku, 17. 2. 1971; Vážený pane

Erichu Kulkovi mohla při kontaktování narátorů pomoci i jeho spisovatelská činnost. Z Československa si odvezl několik knih, takže například Hanuš Jelínkovi zapůjčil *Továrnu na smrt* a *Útěk z tábora smrti*, avšak pro narátora byla jejich četba velmi zatěžující: „*Továrna na smrt*‘ je strašná kniha. Četl jsem asi třetinu a přestal. Nemohu dále. Kniha ležela celý rok vedle postele. (...) Je psaná prostým nenáročným stylem (...) tak jako soudní protokol. Protokol posledního soudu. (...) Neřekli vám i jiní, že naše pokolení to nemůže číst? Snad příští, nebo Ne-Židi. (...) Těž Váš protokol o mojí výpovědi jsem jen začal a nedočel. Nemůžu.“¹¹⁵

Hanuš Jelínek pro výzkum poskytl i řadu dokumentů, včetně svého deníku z let 1939–1940, který Kulka považoval za velmi cenný. Zajímavé je i jeho blahopřání Ludvíku Svobodovi ke zvolení prezidentem v březnu 1968. Vyzdvihl v něm jeho čest a odvahu, připomněl i společnou výměnu názorů, po které Svoboda navzdory nesouhlasu Poláků začal do své jednotky v Bronovicích přijímat i Židy. Druhou polovinu dopisu věnoval arabsko-izraelskému konfliktu s tím, že kdyby měl možnost jeho zemi navštívit, na vlastní oči by viděl, jaká je ve skutečnosti pravda.¹¹⁶ Na dopis mu přišlo pouze formální poděkování. V případě ostatních narátorů jsou informace o poskytnutých materiálech obsaženy v rejstříku archivního fondu.

Závěr

Cílem této práce bylo blíže představit pionýrský výzkum Ericha Kulky a zároveň zdůraznit dosud opomíjený fakt, že se jednalo o výzkum prováděný orálně-historickou metodologií.¹¹⁷ Nemohl jsem přitom opomenout širší kontext Kulkova života, jeho zkušenost s holokaustem, která jej přivedla na dráhu spisovatele a historika, mnohaleté sledování i očerňující kampaně, kterým musel čelit. Kulkova práce představuje pro orální historii té doby příznačný výzkum marginalizovaných a opomíjených skupin. Průkopnický výzkum, který se na československou armádu ve světové válce podíval demytizujícím způsobem, který byl polemický a pro některé až pobuřující. V posledních letech je Kulkovo dílo poměrně často citováno, zdá se však, že jím vytvořený rozsáhlý archivní fond překvapivě zůstává stranou pozornosti vědců a badatelů. I proto jsem se pokusil blíže popsat okolnosti jeho vzniku a obsah, neboť se domnívám, že stále představuje zajímavý a dosud opomíjený výzkumný pramen.

Jelínku, 11. 1. 1972.

¹¹⁵ Jad Vašem. O.59-39 – JELÍNEK. Milý pane Kulko, 18. 1. 1972.

¹¹⁶ Jad Vašem. O.59-39 – JELÍNEK. Vážený pane prezidente, 30. 3. 1968.

¹¹⁷ Například Tomáš Pěkný v roce 2008 napsal: „*Nositeli hlavních věcných i emotivních sdělení jeho knih jsou výpovědi pamětníků. Tato metoda nebyla běžná: principy orální historie se v tomto okruhu teprve začaly prosazovat, C. Lanzmann teprve připravoval svůj film Šoa, S. Spielberg ještě dávno nezačal se svým sběrem vzpomínek.*“ Viz PĚKNÝ, Tomáš. Osmnáct vzpomínek na válku, s. 13.

Použité zdroje / References

Archivní zdroje

Archiv bezpečnostních složek, Praha

Fond AKR

Historický fond

arch. č. H-665

arch. č. H-665/2

Správa pasů a víz

Svazková agenda

Jad Vašem, Jeruzalém

Fond O.59. Testimonies and Documents about the Participation of Czechoslovak Jewry in the War against Nazi-Germany Collection.

KULKA, Erich. Collection of Testimonies and Documents on the Participation of Czechoslovak Jews in the War against the Nazi-Germany (Record Group 0–59). Jerusalem, Yad Vashem Central Archives 1976.

Literatura

Autoři, kteří jsou v Československu i nadále zakázáni, *Obsah* (smz.), č. 3, 1989, s. 133.

Blahopřejeme: Erich Kulka..., *Právo lidu*, roč. 92 (12), č. 3, 1989, s. 11.

BOHATKA, Jiří. Sionisté proti straně a socialismu, *Tribuna*, roč. 4, č. 21, 1972, s. 20.

Bojovali na všech frontách. Praha: Magen, 2011. ISBN 978-80-254-8138-7.

BRABEC, Jiří a kol. *Slovník zakázaných autorů 1948–1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25417-9.

ČAPKOVÁ, Kateřina. Periferie a centrum: Židé v českých zemích od roku 1945 do současnosti. In: ČAPKOVÁ, Kateřina – HILLEJ, Kieval J. (eds.). *Židé v českých zemích: Společná cesta dějinami*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2022. ISBN 978-80-7422-815-5, s. 293–346.

ČULÍK, Jan. *Knihy za ohradou: Česká literatura v exilových nakladatelstvích 1971–1989*. Praha: Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-8-0.

D. P. Židovský příspěvek k československému boji za svobodu, *Historické studie* (smz.), roč. 5, sv. 9, 1982, s. 180–182.

DANISZ, Josef. Prohlášení, *Střední Evropa* (smz.), č. 9, 1987, s. 169–177.

Dr. Erich Kulka (18. 2. 1911 – 12. 7. 1995), *Roš chodeš*, roč. 57, č.[8], 1995, s. 3.

DVOŘÁK, Jan – FORMÁNEK, Jaroslav – HRADILEK, Adam. *Čechoslováci v Gulagu II.: Příběhy krajanů popravených či vězněných v Sovětském svazu*. Praha: Česká televize – Ústav pro studium totalitních režimů, 2018. ISBN 978-80-7404-311-6.

Erich Kulka se domáhá práva, *Informace o Chartě 77* (smz.), roč. 11, č. 16, 1988, s. 19–20.

Erich Kulka versus Melantrich a spol., *Informace o Chartě 77* (smz.), roč. 11, č. 21, 1988, s. 19.

Dr. Iltis [= ILTIS, Rudolf]. O židovských bojovnicích, *Věstník* 9, č. 10, 1947, s. 136–138.

GEBHART, Jan. O Židech ve Svobodově armádě, *Historie a vojenství*, roč. 40, č. 6, 1991, s. 164–167.

HÁJKOVÁ, Anna. Izraelský historik Otto Dov Kulka vypráví osvětlimský příběh o české rodině, která nikdy neexistovala (přel. Kateřina Kadlíčková a Tereza Riedlbauchová), *Literární archiv*, sv. 47, 2015, s. 89–99.

HALLAMA, Peter. *Národní hrdinové – židovské oběti: Holokaust v české kulturní paměti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2020. ISBN 978-80-7422-683-0.

HOLÝ, Jiří. *Židé a šoa v české a slovenské literatuře po druhé světové válce*. In: HOLÝ, Jiří (ed.): *Šoa v české literatuře a kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-14-1, s. 7–65.

(ivo). Cítí se dotčen..., *Hlas revoluce*, roč. 41, č. 28, 1988, s. 2.

(ivo). Co chce bývalý konfident vsetínského gestapa?, *Nová svoboda*, 14. 6. 1988, s. 3.

J. K. [= KOVTUN, Jiří]. Erich Kulka, Židé v československé Svobodově armádě, *Svědectví* (Paříž), roč. 16, č. 61, 1980, s. 116–117.

KOUTEK, Ondřej. Útvar StB pro boj proti sionismu, *Paměť a dějiny*, roč. 11, č. 1, 2017, s. 64–76.

KRAUSOVÁ, Marie. Vybojovaná kniha, *Hlas revoluce*, roč. 6, č. 12, 1991, s. 24.

KULKA Erich. „Arisace“ mrtvých Židů, *Svědectví* (Paříž), roč. 11, č. 47, 1971, s. 190–191.

KULKA, Erich. *Ha-Yehudim bizva Svoboda biVrit ha-Moazot* (přel. Dov Quastler). Tel Aviv: Moreshet, 1977.

KULKA, Erich. Jews in the Czechoslovak Armed Forces Abroad During World War II. In:

KULKA Erich. Židé a ti druzí: Počátky čs. odboje 1939 v Polsku, *Svědectví* (Paříž), roč. 11, č. 43, 1972, s. 429–450.

DAGAN, Avigdor – HIRSCHLER, Gertrude – WEINER, Lewis (eds.). *The Jews of Czechoslovakia: Historical Studies and Surveys. Volume III*. New York: Society for the History of Czechoslovak Jews, 1984, s. 331–348.

KULKA, Erich. *Jews in Svoboda's army in the Soviet Union: Czechoslovak Jewry's fight against the Nazis during World War Two* (přel. Shira Nahari). Lanham – Jerusalem: Institution of Contemporary Jewry – University Press of America, 1987.

KULKA, Erich. Takzvaný „antisionismus“ made in Czechoslovakia, *Právo lidu* (smz.), roč. 91 (11), č. 4, 1988, s. 8–9.

KULKA, Erich. *Židé v československé Svobodově armádě*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1979.

KULKA, Erich. Židé v československé Svobodově armádě, *Studentské listy*, roč. 1, č. 20, 1990, s. 8.

KULKA, Erich. Židé v československé Svobodově armádě, *Studentské listy*, roč. 1, č. 21, 1990, s. 8.

KULKA, Erich. Židé v československé Svobodově armádě, *Studentské listy*, roč. 1, č. 22, 1990, s. 8.

KULKA, Erich. *Židé v československé Svobodově armádě*. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0068-X.

KULKA, Erich. Krach šíleného obvinění: Proč je nutné vyslovovat i sebekrutější pravdu (rozmlouval Jan Gazdík), *Obrana lidu*, roč. 50, č. 6, 1991, s. 6.

KULKA, Erich. *Židé v československém vojsku na západě*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0169-4.

KULKA, Erich. The Importance of Documenting the Role of Jews in the Czechoslovak Anti-Nazi Resistance, *Review of the Society for the History of Czechoslovak Jews*, č. 5, 1992, s. 63–67.

LOFGREN, Stephen J. The Status of Oral History in the Army: Expanding a Tradition, *The Oral History Review*, roč. 30, č. 2, 2003, s. 81–97.

MARŠÁLEK, Zdenko. „Česká“ nebo „československá“ armáda?: Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2608-8.

MÜCKE, PAVEL. Rámce paměti druhé světové války v českých zemích: Vzpomínkové práce vojáků druhého čs. zahraničního odboje. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013. ISBN 978-80-7285-173-7.

NĚMEC, Petr. Nové práce k historii československých Židů ve 20. století, *Český časopis historický*, roč. 90, č. 4, 1992, s. 588–593.

O židech ve Svobodově vojsku, *Historické studie* (smz.), roč. 10, sv. 21, 1987, s. 213–214.

OFER, Dalia. Reflections on an Academic Path: The Inspiration of a Teacher and Mentor, *The Journal of Holocaust Research*, roč. 36, č. 1, 2022, s. 7–15.

PĚKNÝ, Tomáš. Osmnáct vzpomínek na válku, *Roš chodeš*, roč. 70, č. 3, 2008, s. 13.

PEROUTKA, Ferdinand. Tak tedy zase?, *Svobodné noviny* 2. 12. 1945, s. [1].

PETRÁČEK, Zbyněk. Továrna na smrt ve světové premiéře, *Lidové noviny*, 18. 2. 2011, s. 14.

Případ Ericha Kulky pokračuje, *Informace o Chartě 77* (smz.), roč. 11, č. 1, 1988, s. 17.

(red). Omluva Erichu Kulkovi, *Svobodné slovo*, 30. 1. 1990, s. 5.

(red). Kalendárium, *Roš chodeš*, roč. 73, č. 2, 2011, s. 20.

Rozhovor se spisovatelem Erichem Kulkou, *Magazín* (Curych), roč. 8, č. 5–6, 1979, s. 14–15.

(RP). Soud na dálku, *Rudé právo*, 17. 12. 1988, příl. Haló sobota, s. 3.

Soudní jednání ve věci Erich Kulka versus Melantrich, *Informace o Chartě 77* (smz.), roč. 11, č. 5, 1988, s. 16.

Soudní spory o tiskovou opravu, *Informace o Chartě 77* (smz.), roč. 12, č. 18, 1989, s. 16.

STŘÍBRNÝ, Jan. Židé v československém vojsku na Západě, *Lidové noviny*, 8. 4. 1993, s. 7.

STŘÍBRNÝ, Jan. Židé ve Svobodově armádě, *Literární noviny*, roč. 2, č. 32, 1991, s. 5.

SŮVA, Vladimír. Erich Kulka: Židé v československém vojsku na Západě, *Knihy 92*, roč. 2, č. 40, 1992, s. 17.

ŠEBESTA, Josef. *V zemi zaslíbené?* Praha: Melantrich, 1986.

ŠPONDROVÁ, Pavla. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Bakalářská práce obhájená na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2004.

ŠTUKA, Ivo. Nenechám to jen tak, *Signál*, roč. 26, č. 42, 1992, s. 19.

VOHRYZEK, Josef. Vztek a bída věrných, *Sport* (smz.), roč. 1, č. 1, 1989, s. 30–32.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.). *Židé v boji a odboji: Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Praha: Historický ústav, 2007. ISBN 978-80-7286-115-6.

Želanie vydávajú za skutočnosť, *Pravda*, 15. 10. 1988,

Internetové zdroje

The Oral History Division (OHD) The Avraham Harman Institute of Contemporary Jewry The Hebrew University of Jerusalem. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.daat-hamakom.com/projects/the-oral-history-division-ohd-digitization-of-interviews/>> [cit. 2022-11-014].

The Erich Kulka Collection: Testimonies and Documentation regarding the struggle of the Jews of Czechoslovakia against the Nazis, 1941-1975. [Online] Dostupné z URL: <<https://portal.ehri-project.eu/units/il-002798=4019648-?dlid-eng>> [cit. 2021-03-07].

O autorovi: *Mgr. Michal Louč* působí v Ústavu pro studium totalitních režimů. Mimo jiné se věnuje orální historii československých politických vězňů, vězeňství a pracovním táborem na Jáchymovsku. V roce 2021 vyšly dvě publikace, na kterých se autorsky podílel: *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965-1992* a *Ďáblický hřbitov. Místo paměti druhého a třetího odboje*. Spoluzakladatel Spolku Političtí vězni.cz, člen České asociace orální historie.

E-mail: michal.louc@centrum.cz

Přílohy

Příloha č. 1 a 2: Dvě z fotografií uložených v pozorovacím svazku vedeném v letech 1960–1968 na Ericha Kulku: „Dne 24. 7. 1960 byli přistiženi všichni jmenovaní, tj. Erich KULKA, Otto KULKA a MER Evelyn, když fotografovali vojenské objekty v Terezíně. Otto KULKOVÍ a MER Evelyně byly zabaveny filmy se snímky některých terezínských kasáren.¹¹⁸ Na snímcích je zachycena „veřejná budova v Terezíně“ a Erich Kulka. (zdroj: Archiv bezpečnostních složek)

¹¹⁸ ABS, f. H, arch. č. H-665, Erich KULKA – zpráva, 26. 7. 1960.

